

УДК 378.093.5.011.3-373.3]:[005.336.5:004]

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

*Ірина Аксьонова, Катерина Аксьонова,
Запорізький національний університет*

У статті розкривається сутність поняття «інформаційно-цифрова компетентність» та теоретичні засади формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів початкових класів у закладах вищої освіти.

Ключові слова: інформаційно-цифрова компетентність, майбутні вчителі початкових класів, цифрові технології, цифрова трансформація освіти, технологія електронного навчання, заклад вищої освіти.

Постановка проблеми. Сучасний світ, що постійно змінюється, характеризується оновленням інформаційних потоків. Для того, щоб бути компетентним фахівцем освітньої діяльності, педагогу доцільно відстежувати інновації в різних сферах суспільного життя. Реформування освіти спрямовує вчителя на постійне професійне вдосконалення, що зумовлено необхідністю задоволення вимог динамічності середовища.

На етапі модернізації професійної педагогічної освіти важливим механізмом підвищення якості освітнього процесу є його інформатизація, якою продиктовані нові вимоги, що пред'являються до професіоналізму сучасного вчителя. Реалізація ідеї інформатизації освіти, яка полягає у створенні умов для суб'єктів освітнього процесу, що сприяють їхньому вільному доступу до зростаючих обсягів інформації в суспільстві, до баз даних, до електронних архівів, довідників, енциклопедій, а також активного застосування інформаційних технологій у процесі різнобічного розвитку особистості, вимагає готовності вчителя початкових класів до використання сучасних цифрових ресурсів.

У зв'язку з цим професійна компетентність сучасного вчителя початкової школи неможлива без спеціальних знань і вмінь щодо збору, пошуку, накопичення, зберігання, продукування, обробки, передачі та використання інформації, що здійснюються на основі сучасних засобів обчислювальної техніки, а також інноваційних засобів інформаційного обміну.

Отже, одним із пріоритетних напрямів удосконалення освітнього процесу підготовки майбутніх учителів початкових класів є розвиток у них цифрової компетентності, високий рівень сформованості якої є запорукою ефективного використання цифрових технологій в освітньому процесі

закладу вищої освіти й одночасно необхідною передумовою для подальшого підвищення рівня професійної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз актуалітетів досліджуваного явища у психології та педагогіці свідчить, що науковці приділяють належну увагу вищеокресленій проблемі, зокрема таким аспектам:

- психолого-педагогічні положення теорії інформатизації освіти як складової інформатизації суспільства й особливості використання інформаційно-цифрових технологій в освітньому процесі вищої школи висвітлені в наукових дослідженнях В. Бикова, А. Єршова, М. Кадемії, А. Коломієць, Н. Морзе, Б. Наумова, Л. Петухової, І. Підласого, О. Співаковського, В. Шакотька та ін.;
- психолого-педагогічні й організаційні аспекти впровадження цифрових технологій у вищій та загальній середній освіті висвітлені в роботах Н. Воропай, М. Жалдака, Н. Морзе, О. Суховірського та ін.;
- проблеми фахової підготовки майбутніх учителів до використання цифрових технологій стали предметом наукового пошуку Н. Воропай, Ю. Дорошенко, І. Доніна, А. Коломієць, О. Майбороди, О. Снігур, О. Співаковського, В. Шевченка та ін.;
- питання формування комп'ютерної грамотності та інформаційно-цифрової культури педагогів розглядаються у працях Н. Воропай, А. Коломієць, В. Коткової, І. Смірної, О. Суховірського та ін.;
- наукові засади та сучасні тенденції розвитку інформаційного суспільства розкрито в дослідженнях В. Бикова, С. Квіта, В. Кременя, М. Лещенко, В. Осадчого, М. Шишкіної та ін.

Однак, як свідчить аналіз психолого-педагогічних джерел, у сучасному науковому просторі відсутні праці, у яких досліджувалися питання формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів початкової школи в закладах вищої освіти.

Мета статті – розкрити теоретичні засади та практичні можливості формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів початкової школи в закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Пандемія і повномасштабне вторгнення поставили під сумнів повернення найближчим часом до звичного формату освітнього процесу. У зв'язку з цим система освіти вимагає глибокого переосмислення методів і форм навчання, а дистанційна форма навчання стає не просто тимчасовим заходом, а новою нормою.

У Професійному стандарті «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» (2018) чітко визначені обов'язки педагога, вказані конкретні професійні компетентності, знання, вміння та навички, які мають бути у педагога. Важливим аспектом професійної компетентності педагога є його здатність до використання цифрових технологій в освітньому процесі [4].

У стандарті вищої освіти для спеціальності 013 «Початкова освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (2021) визначено та обґрунтовано перелік компетентностей, якими повинні володіти випускники. Окрема увага приділяється розвитку в майбутніх учителів навичок орієнтування в інформаційному просторі, використання відкритих ресурсів та опануванню інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій для їхнього професійного використання [7].

Ми переконані, що майбутній учитель початкових класів повинен не лише використовувати інформаційні технології у своїй навчальній та професійній діяльності, але й опановувати прийоми, які сприяють ефективному використанню засобів наочності та мотивації, які необхідні для формування цифрової компетентності. При створенні умов для розвитку цифрової компетентності студентів закладів вищої освіти, майбутніх учителів початкових класів, ми також враховуємо, що використання комп'ютерної підтримки в початковій освіті та застосування інформаційних і комунікаційних технологій сприяють зацікавленості молодших учнів у навчанні. Це сприяє розвитку їхніх навчальних навичок, формуванню цілей навчання та контролю над власними досягненнями, включаючи оцінку [8].

Ми вважаємо, що інформаційно-цифрові компетенції необхідно цілеспрямовано формувати у процесі освоєння учням різних дисциплін. Інформаційно-цифрову компетентність ми розглядаємо як сукупність взаємозалежних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що дозволяють за допомогою інформаційно-комунікаційних засобів і технологій самостійно знаходити, зберігати, обробляти, перетворювати та публікувати наукову значущу інформацію.

При визначенні сутності поняття «інформаційно-цифрової технології навчання» варто відмітити, що слово «навчання» вказує безпосередньо на галузь застосування – освіта. Саме тому, нам найбільше імponує визначення, подане В. Шакотьком, що інформаційно-цифрові технології навчання – це сукупність методів і технічних засобів застосування цифрових технологій на основі комп'ютерних мереж і засобів зв'язку для забезпечення ефективного процесу навчання [9, с. 8]. Аналіз науково-педагогічних джерел із проблеми дослідження та власний досвід дають підстави стверджувати, що термін «інформаційно-цифрові технології навчання» усе ще продовжує розвиватися, і в міру виникнення й запровадження нових технологій він набуває нових можливостей в освітньому процесі.

Оскільки вагомим показником професіоналізму сучасного педагога є його готовність до використання світових інформаційних ресурсів для інформаційно-цифрового забезпечення освітнього процесу, то одним із найважливіших цільових орієнтирів системи підготовки педагогічних кадрів має бути формування інформаційно-цифрової компетентності. Дослідження різних науковців, педагогів свідчать про нагальну потребу у формуванні та

розвитку цифрової компетентності майбутніх педагогів, оскільки цей процес пов'язаний із психолого-педагогічною, дослідницькою та методичною діяльністю.

У підручнику «Інформаційно-комунікаційні технології в початковій освіті» знаходимо таке цікаве визначення: «Інформатичні компетентності вчителів початкової школи – це комплексна характеристика системи знань, умінь і навичок набуття та трансформації інформації в професійно-педагогічній діяльності, особистісні якості педагога, що в сукупності дають змогу майбутнім фахівцям ефективно здійснювати професійну діяльність з усвідомленим передбаченням її наслідків та постійним професійним розвитком» [6, с. 30].

Ми вважаємо, що автори цього посібника влучно підкреслили декілька аспектів, а саме те, що інформативна компетентність учителя передбачає саме набуття інформації, а потім її трансформації. Тобто, автори мали на увазі переведення отриманого знання в інший вид таким чином, щоб ця інформація була доступна для розуміння учням, щоб вона була їм цікавою та потрібною в житті. Другим цікавим аспектом ми зазначили те, що автори наголошують на особистісних якостях педагога, які мають відповідати сучасному світу. Це людина, яка не зупиняється у своєму розвитку, а постійно вдосконалює свої навички, яка є різносторонньою.

Поняття «інформаційно-цифрова компетентність» є досить змістовним і визначається в сучасній педагогічній науці досить неоднозначно. Так, А. Дрокіна виділяє два основних підходи до визначення цього поняття. Перший підхід заснований на використанні засобів комп'ютерних технологій у процесі обробки інформації. Відповідно до другого підходу, інформаційно-цифрова компетентність визначається як інтегративна якість особистості, що є результатом відображення процесів відбору, засвоєння, переробки, трансформації та генерації інформації в особливий тип предметно-специфічних знань, що дозволяє виробляти, приймати, прогнозувати і реалізовувати оптимальні рішення в різні сфери діяльності з можливим використанням технологічних засобів [2].

Цифрову компетентність В. Барановська розглядає як невід'ємну складову професійної компетентності вчителя початкової школи і відносить до переліку ключових компетентностей, визначених науковцями міжнародної спільноти на Лісабонській конференції 2001 року. Її можна розглядати як складову професійних компетентностей, у процесі формування яких мають бути враховані специфічні особливості початкової школи, диференційована підготовка вчителя за ознакою спеціалізації, системна і цілеспрямована орієнтація студента на внутрішнє вмотивоване оволодіння системою знань, умінь, навичок, способів діяльності, способів застосування нових цифрових технологій у майбутній професійній діяльності [1, с. 29].

На основі аналізу наукових видань та проведених досліджень можна зробити висновок, що сучасний учитель повинен не лише бути обізнаним

щодо сучасних інформаційних технологій, але й бути спроможним щодо їх ефективного використання для вирішення професійних завдань. Досягненню такої мети має сприяти підготовка й перепідготовка фахівців у контексті інформатизації освітнього середовища закладів загальної середньої освіти. Тому закладам вищої освіти потрібно не обмежуватися формуванням тільки інформаційної грамотності, а й розглядати навчання студентів у площині їх інтеграції – формуванні інформаційно-цифрової компетентності.

Проведений теоретичний аналіз дає можливість розкрити зміст основних понять дослідження, зокрема поняття «інформаційно-цифрова компетентність майбутнього вчителя початкової школи», яке ми розуміємо як системну якість особистості, що відображає її готовність і здатність до використання інформаційно-цифрових ресурсів у процесі професійної діяльності, реалізації методик навчання учнів початкових класів, а також саморозвитку та самовдосконалення педагога. За нашим переконанням, саме інформаційно-цифрова компетентність майбутнього вчителя початкової школи є основою формування та розвитку його подальшої професійної майстерності.

Отже, інформаційно-цифрову компетентність учителя початкової школи ми розглядаємо як один із найважливіших показників успішності його діяльності й одночасно – необхідну умову для подальшого підвищення рівня його професійної компетентності. Відповідні рівні сформованості цієї компетентності проявляються в методичній роботі вчителя як одному із видів професійної педагогічної діяльності; виражають узгодженість теоретичної та практичної підготовки фахівця до подальшої професійної діяльності в умовах інформатизації освітньої системи; ґрунтується на сукупності психолого-педагогічних, методичних і предметних знань, умінь, навичок, досвіду, мотивації та особистісних якостей студента, необхідних у подальшій професійній діяльності [2, с. 13–15].

Про потребу в розвитку «електронного навчання і формування цифрової компетентності учасників освітнього процесу» зазначається й у наказі Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про Національну освітню електронну платформу» (2018) [3].

Проаналізувавши навчальні плани підготовки бакалаврів і магістрів у галузі знань 01 Освіта / Педагогіка за спеціальністю 013 Початкова освіта, ми змогли систематизувати дисципліни залежно від їх значущості в досягненні цілей щодо формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів початкових класів.

Детальніше проаналізуємо потенційні можливості навчальної дисципліни «Технології електронного навчання». Ми переконані, що саме ця дисципліна має найбільший вплив на формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх педагогів, оскільки студенти мають можливість ознайомитися з інноваційними методами викладання та навчання в контексті Нової української школи, які використовують інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ).

Метою викладання навчальної дисципліни «Технології електронного навчання» є формування у студентів уявлення про особливості використання сучасних комп'ютерних технологій в освітньому процесі початкової школи, специфіку моделювання сучасного інформаційного простору в початковій освіті та формування цифрової компетентності майбутніх учителів початкової школи [5].

Навчальною програмою дисципліни «Технології електронного навчання» передбачено формування у здобувачів вищої освіти загальних компетентностей: здатність учитися й оволодівати знаннями; здатність генерувати нові ідеї; здатність до пошуку, оброблення й аналізу інформації з різних джерел; здатність організовувати освітній процес у закладах початкової освіти з використанням сучасних засобів, методів, прийомів, технологій; здатність створювати та впроваджувати у практику наукові розробки, спрямовані на підвищення якості освітньої діяльності та освітнього середовища в системі початкової освіти; здатність до самоосвіти та самовдосконалення та фахових (спеціальних) компетентностей, зокрема й інформаційно-цифрової компетентності – здатність критично оцінювати цифровий контент, безпечно використовувати цифрові технології, засоби комунікації для вирішення професійно-педагогічних задач [5].

З цього випливає, що вивчення дисципліни зумовлено стрімким запровадженням дистанційного навчання, поширенням ІКТ в освітньому процесі та в суспільстві загалом, потребою використання інноваційних технологій для вдосконалення навчання й виховання учнівської молоді.

Висновки. У рамках нашого дослідження ми розглянули теоретичні засади та практичні можливості формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів початкової школи в закладах вищої освіти.

З цього можна зробити висновок, що завдяки сформованій інформаційно-цифровій компетентності майбутні вчителі початкових класів зможуть впевнено орієнтуватися в цифровому інформаційному просторі, володітимуть навичками роботи з комп'ютером і мультимедійними засобами, розроблятимуть власні електронні ресурси, використовуватимуть різні джерела інформації, впораються з сучасними інформаційними технологіями та програмним забезпеченням. Все це зробить освітній процес більш гнучким, мобільним, індивідуалізованим та адаптованим до потреб кожного учня.

Список використаних джерел:

1. Барановська В. М. Проблема формування інформатичних компетентностей майбутніх учителів початкових класів у педагогічній теорії. Педагогічний дискурс, 2011. № 10. С. 29.
2. Дрокіна А. С. Формування інформаційної компетентності майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Українська інженерно-педагогічна академія. Харків, 2020. 308 с.
3. Проект Концепції Цифрової агенди України – 2020. URL: <https://uccr.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>

4. Професійний стандарт вчителя початкових класів закладу загальної середньої освіти. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=22469103-4e36-4d41-b1bf-288338b3c7fa&title=RestrProfesiinikhStandartiv>
5. Робоча програма навчальної дисципліни «Методика електронного навчання в початковій школі». URL: <https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=13946>
6. *Співаковський О. В., Петухова Л. Є., Коткова В. В.* Інформаційно-комунікаційні технології в початковій школі : навч.-метод. посібник для студентів напряму підготовки «Початкова освіта». Херсон : Херсонський державний університет, 2011. 267 с.
7. Стандарт вищої освіти зі спеціальності 013 «Початкова освіта» для першого (бакалаврського) рівня освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/013-Pochatk.osvita-bakalavr.28.07.pdf>
8. *Турбар Т. В.* Розвиток інформаційно-цифрової компетентності майбутнього вчителя початкової школи у процесі професійної підготовки. *Педагогічні науки: теорія та практика.* 2022. №2 (42). С. 112–119.
9. *Шакотько В. В.* Методика використання ІКТ у початковій школі : навч.-метод. посіб. Київ : Комп'ютер, 2008. 128 с.

AKSYONOVA I., AKSYONOVA K. THEORETICAL BASIS AND PRACTICAL POSSIBILITIES OF FORMING THE INFORMATION AND DIGITAL COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article considers the problem of formation of information and digital competence of future primary school teachers; the essence of the concept of «information and digital competence» is revealed. The purpose of the study is to substantiate the theoretical foundations and practical possibilities of forming information and digital competence of future primary school teachers in higher education institutions. It was found that a contemporary primary school teacher should navigate in the information space, receive information and operate it in accordance with their own needs and requirements of professional activity; must acquire new knowledge and skills that will help to work comfortably and be competitive in the educational space of the information society. At the stage of theoretical research the curricula of training specialists in the field of knowledge 01 Education / Pedagogy in the specialty 013 Primary Education of Zaporizhzhia National University are analyzed. The content of academic disciplines, which occupy a paramount place in the formation of information and digital competence, is substantiated. It is concluded that as a result of the formed information and digital competence future teachers will be able to work with computers and multimedia technologies, use different sources of information, use new information technologies and software that will make the educational process flexible, mobile, differentiated and individual.

Key words: information and digital competence, future primary school teachers, digital technologies, digital transformation of education, e-learning technology, higher education institution.

Надійшла до редакції 18.10.2023 р.